

Tekst en effect: de recensie

Jan Renkema en Wim Daniëls

'Tekst en effect. Schrijfpracticum' is de titel van een cursusboek ontwikkeld door de Open Universiteit Heerlen (Nederland). Na een inleidend hoofdstuk over het uitwerken van schrijfoopdrachten in het algemeen, wordt in vier leereenheden uitgeweid over een welbepaalde tekstsoort: de scriptie, het beleidsrapport, de recensie, en het voorlichtend artikel. VONK kreeg de toestemming van de Open Universiteit om fragmenten uit de leereenheid 'Recensie' over te nemen.

De leereenheid stelt zich als doel de cursisten een recensie te leren schrijven. Voor leerlingen uit het secundair onderwijs is die doelstelling wellicht te hoog gegrepen. Dat neemt niet weg dat de leereenheid heel wat bruikbare ideeën bevat om in de klas te werken met bestaande recensies, eventueel gekoppeld aan korte schrijf oefeningen.

Het is in die optiek dat we de fragmenten over de opbouw van recensies publiceren. Verder bevat de leereenheid nog een paragraaf over de toonzetting van een recensie (adviezen over stijlkwesies, de kritische houding van een recensent en de mogelijkheden om een waarde-oordeel te verduidelijken) en een verplichte opdracht voor de cursist. (nvdr/RR)

Recensies kennen qua opbouw over het algemeen een driedeling: beschrijving, interpretatie en evaluatie. We zullen deze onderdelen hier afzonderlijk bespreken.

BESCHRIJVING

Een voorname taak van de recensent is de lezers te informeren over het wie, wat/waarover, waar en wanneer. In het geval van een boekbespreking betekent dat een antwoord geven op de vragen: Wie heeft het boek geschreven? Hoe heet het boek? Waarover gaat het? Bij welke uitgever is het verschenen? En wanneer is het op de markt gekomen? Enkele van deze vragen, plus een paar detailvragen naar

bijvoorbeeld het aantal pagina's en de prijs, kunnen afdoende beantwoord worden in een apart kadertje dat aan de recensie voorafgaat of de recensie besluit. Zie het onderstaande voorbeeld uit **NRC Handelsblad** van 21 oktober 1988:

*Willem Brakman: Heer op kamer.
Uitg. Querido, 134 blz. Prijs f 28,50 (pap.)
of f 42,50 (geb.)*

Het belangrijkste van het beschrijvende deel van een recensie is, dat duidelijk wordt waarover het boek gaat. Dat wil niet zeggen, dat er een uitvoerige samenvatting van de inhoud moet komen. De recensent kan ook volstaan met het geven van een ruwe schets van het werk of met het beschrijven van onderdelen ervan.

Tot de beschrijving kan ook het aanreiken van achtergrondinformatie behoren. Die informatie kan bijvoorbeeld betrekking hebben op de ontstaansgeschiedenis van een boek of op de plaats van het werk in een bepaalde reeks.

INTERPRETATIE

Een recensie bevat ook een interpreterend gedeelte. Dat geldt zowel voor literaire recensies als voor recensies van zakelijke teksten. Recensenten geven met hun interpretaties betekenis aan onderdelen uit het werk of aan het werk als geheel. Ze leggen het werk uit. Voorbeelden van interpreterende recensiezinnen zijn de volgende:

Het voortdurend in beeld brengen van zwarte voorwerpen moet gezien worden als een vooruitwijzing naar de trieste afloop van het verhaal.

In 'Unmögliche Beweisaufnahme' van Hans Erich Nossack betekent het begrip 'das Nicht-Versicherbare' de ongreepbare werkelijkheid die achter de dingen schuilt.

Interpretaties moeten altijd gebaseerd zijn op gedegen analyses. Ze zijn alleen legitiem wanneer ze controleerbaar zijn. Toch betekent dit niet, dat elke recensent na een grondige analyse tot dezelfde interpretatie van een bepaald werk komt. Alleen al de meerduidigheid van veel teksten maakt interpretatieverschillen mogelijk en ook acceptabel.

EVALUATIE

Veel groter nog dan de interpretatieverschillen in recensies zijn de evaluatieverschillen. Wie recensies met elkaar vergelijkt, komt daar al snel achter. Zo verschenen er in januari 1988 in enkele dag- en weekbladen recensies over een dansuitvoering van de Matthäus Passion door het Hamburger Ballet. De Volkskrant noemde de uitvoering zinloos, duf en suf. De recensent van Trouw liet weten, dat hij

zijn tenen geen enkele keer bij elkaar had hoeven knijpen (wat hij wel gevreesd had). NRC Handelsblad vond het optreden zeer de moeite waard, en Vrij Nederland prees het Hamburger Ballet met de woorden 'een overrompelende actualisering van de kruisdood' en 'de belangrijkste voorstelling tot dusver in het Muziektheater'.

Tussen recensielezers en recensenten, en ook tussen recensenten onderling, worden vaak felle discussies gevoerd over oordelen in recensies. Een goed voorbeeld van zo'n discussie is het in 1986 verschenen boekje *Liefde voor de letteren*, waarin Paul Aalbers enkele literatuurcritici de mantel uitveegt. Zo noemt hij de criticus Carel Peeters (Vrij Nederland) 'een verwarde moralist'. Hij geeft daarbij de volgende toelichting:

Ik kan niet zeggen dat het mij bevalt. Het is een berisping die -soms anders geformuleerd - herhaaldelijk terugkeert in Peeters' besprekingen. (...) Peeters is een denker die wil meedenken met een schrijver tot dat het hem niet langer bevalt. Dit is de crux van Peeters' literatuurbeschouwing. Hij ziet zichzelf als een denker die de degens kruist met een andere denker: de schrijver. Peeters heeft zichzelf en de schrijver die hij bespreekt tot denkers uitgeroepen. Daarmee maakt hij een kapitale denkfout. Een schrijver is geen denker of filosoof die eenduidige ideeën aan de man brengt. Een schrijver verkondigt in de regel geen vastomlijnde moraal. Veel schrijvers exploreren het 'ik', leggen tegenstellingen bloot in een mens met behulp van allerlei literaire middelen. Voor een boodschap dient men blijmoedig-gristelijke werken, drie-stuiverromans of pure propaganda te raadplegen.

Bron: Paul Aalbers, *Liefde voor de letteren*. Amsterdam, Tabula, 1986, pag. 25-26

Het is hier niet de plaats de discussies over de taak van literatuurrecensenten uitvoerig weer te geven, maar het kan geen kwaad er even bij stil te staan, dat recensenten hun oordeel over een bepaald werk niet formuleren op basis van algemeen aanvaarde criteria.

OPGAVE

Hier volgt een korte boekrecensie die verscheen in het julinumnummer 1988 van het Cultureel Maatschappelijk Maandblad *Streven*. Geef aan welke zinnen en zinsdelen uit de recensie beschrijvend zijn, welke interpreterend en welke evaluatief.

Matt Cohen, *De Spaanse dokter*, vert. Peter Bergsma, Ambo, Baarn/Athenaem-Polak & Van Genneep, Amsterdam (Uitg. Westland, Schoten), 1987, 418 pp., BF. 790.

Onderwerp en intige van Cohens roman *De Spaanse dokter* zijn indringend genoeg. De joodse arts Avram Halevi maakt in het Toledo van het einde van de 14e eeuw furore als chirurg, die zelfs aan het bed van de rijkste christenen wordt genood om zijn kunst uit te oefenen. Maar wanneer de broze coëxistentie tussen de christelijke en joodse gemeenschappen onder instigatie van de kerk wordt verstoord, moet Halevi vluchten, eerst naar Montpellier (waar hij zijn artsopleiding had ontvangen), vervolgens naar Bologna, tenslotte naar Kiev. Gelijk opgaande met de christelijke haat wordt hij zich van zijn eigen joodse identiteit bewust en keert tenslotte zelfbewust tot het geloof van zijn vaderen terug.

Toch stelt Cohens relaas - dat in de verte door het levensverhaal van de 17e eeuwse Fernando Cardoso lijkt te zijn geïnspireerd - enigszins teleur. Cohen is een goed verteller, maar het ontbreekt hem aan psychologische diepte. Juist het bewustwordingsproces van Halevi en diens verscheurdheid tussen seculiere wetenschap en joods-kaballistisch geloof zou hier een indringende plaats hebben verdiend. Men kan zich voorstellen wat een schrijfster als Hella Haasse met een dergelijk gegeven had kunnen doen. In plaats daarvan houdt Cohen zich grotendeels aan de oppervlakte van de avonturenroman, en vervalt bij een schaarse poging tot verdieping gemakkelijk in de clichés, die ook zijn nogal zwart-witte figuren karakteriseren. De vertaler heeft overigens goed werk verricht, maar dat kan de teleurstelling over deze vertelling niet goedmaken.

Ger Groot

Bron: Ger Groot, *Streven*, julinumnummer 1988

De criteria die recensenten bij het geven van een waarde-oordeel hanteren, kunnen sterk van elkaar verschillen. In het boek *Over literatuur* (1987) van Van Luxemburg, Bal en Weststeijn worden acht criteria genoemd. Het zijn de volgende:

1. Het structuurcriterium

Recensenten die dit criterium hanteren, beoordelen de structuur van het werk. Vragen die zij zichzelf stellen, zijn: Is het werk een eenheid te noemen? Dragen alle min of meer zelfstandige onderdelen van het werk bij aan de eenheid? Is de fragmentarische opbouw waarvoor de schrijver heeft gekozen functioneel? Enzovoorts.

2. Het esthetische criterium

Het werk wordt beoordeeld op de schoonheid die het kan hebben in zijn opbouw, woordkeuze, zinsbouw, plot enzovoorts.

3. Het expressiviteitscriterium

Bij dit criterium hangt het waarde-oordeel

van de recensent af van de mate waarin het werk inzicht geeft in de persoonlijkheid, de emoties of de bedoeling van de schrijver.

4. Het realismecriterium

Recensenten die oordelen op basis van dit criterium willen dat het werk een beeld geeft van de werkelijkheid, en inzichten oplevert in mensen, culturen en perioden.

5. Het cognitieve criterium

Dit criterium is verwant aan het vorige. Een werk moet nieuwe inzichten opleveren en bovenal kennisverrijkend zijn.

6. Het emotieve criterium

Hierbij is de beoordelingsfactor of het werk de lezer in staat stelt zich te identificeren met wat er verteld of gesteld wordt.

7. Het morele criterium

De morele houding die in het werk naar voren komt, bepaalt het waarde-oordeel van de recensent.

8. Het vernieuwingscriterium

Het werk wordt beoordeeld naar zijn vernieuwende waarde. Recensenten kunnen een werk natuurlijk ook waardevol vinden wanneer het zich in een bepaalde traditie voegt.

Het is niet zo, dat recensies altijd of meestal geschreven zijn vanuit één criterium. De meeste recensenten beoordelen op basis

van enkele criteria. De gekozen criteria op zich zijn niet aanvechtbaar. Recensenten mogen echter wel aangesproken worden op een onvoldoende verantwoording van hun waarde-oordeel. Ze dienen aan te geven welke criteria ze hanteren en waar de tekst wel of niet aan die criteria voldoet. Een niet gemotiveerd waarde-oordeel is in een recensie uit den boze.

OPGAVE

In de Vrij Nederland Boekenbijlage van 4 oktober 1988 stond een recensie van Jaap Boots over het boek *Brieven aan Mick Jagger* van Boudewijn Büch. Hieronder is een deel van die recensie weergegeven. Geef in korte bewoordingen aan welke oordelen Jaap Boots over het boek velt. Schrijf achter elk oordeel het beoordelingscriterium dat eraan ten grondslag ligt.

Dit wat magere plot vormt slechts de ruggegraat van Brieven aan Mick Jagger, want er staan nog meer verhaaltjes in deze roman. Steeds maakt Büch sprongen in tijd en ruimte, en rijgt herinnering aan herinnering. Omdat alle herinneringen met Mick Jagger verbonden zijn, kunnen verschillende periodes uit het leven van de hoofdpersoon moeiteloos in elkaar overlopen. Een goed procédé, en wat compositie betreft is Brieven aan Mick Jagger dan ook een redelijk geslaagd boek - al hadden er van mij wel meer brieven aan Jagger in mogen staan.

Waar ik enige moeite mee had bij het lezen van deze roman, en dat is iets waar ik bij Büch wel vaker moeite mee heb (zoals bij zijn 'rode burleske', Links!) is dat er eigenlijk zo weinig substantieels in verteld wordt. Er wordt vooral heel veel herinnerd, op een manier alsof iemand die je niet kent je zwijgend oude foto's laat zien van mensen die je ook niet kent, terwijl hij met porren in je zij aangeeft dat je dit toch echt heel belangrijk moet vinden. Het omsmeden van (dat neem ik tenminste maar aan) persoonlijke herinneringen tot een goede roman is geen eenvoudige klus, dat blijkt maar weer.

Natuurlijk kent de roman zijn goede momenten, zoals de scène waarin junkie-vriend Edje het koddje legt op de tonen van Sister Morphine, de wat aangedikte beschrijving van een Stones-concert rond 1970 en de scherpe observatie van de paniekerige toestanden die de verslaving van de hoofdpersoon zo nu en dan met zich meebrengt. Het sterkste punt van het boek is zonder meer het feit dat Büch erin slaagt over te brengen wat het betekent om een echte fan van een popster te zijn. Alle belangrijke momenten van je leven worden begeleid door songs van je held, en het terughoren van die nummers betekent dan ook meteen dat je je herinnert waar je het nummer voor het eerst hoorde of draaide, en wie er bij was (of niet!) en hoe je je toen voelde. De belangrijkste waarde van veel popmuziek is een 'nostalgische' waarde, en Büch heeft dat in ieder geval heel goed begrepen.

Daarnaast is Brieven aan Mick Jagger voor alle Büch-fans natuurlijk verplichte aanschaf, omdat het hen weer wat meer inzicht geeft in het 'Universum van Büch', waar de dichter-schrijver-journalist nu al zoveel jaren aan bouwt, en waarin sterren als Bilderdijk, Goethe, Spinoza, Mick Jagger, een klein blond jongetje en Büch zelf moeiteloos naast elkaar rondcirkelen over bibliotheken, begraafplaatsen, eilanden, en provincieplaatsjes als Leiden en Wassenaar. Voor de constructie van dat persoonlijk universum en de manier waarop Büch er steeds weer in slaagt andere mensen voor zijn eigen fascinaties in te nemen verdient hij onderhand wel eens een compliment, en dat kan hij van mij krijgen, ook al ben ik dan geen die-hard-fan.

Bron: Jaap Boots, Vrij Nederland, 4 oktober 1988

Bouwplan

Het bouwplan voor een tekst vloeit meestal logisch voort uit de aard van het onderwerp, b.v. een historicus die een biografie samenstelt, zal dikwijls het verloop van de tijd als lijn voor de biografie nemen.

In de vorige paragraaf hebben we gezien, dat de logische lijn van een recensie de driedeling beschrijving-interpretatie-evaluatie is. Die driedeling geeft in feite zowel de probleemstelling als de structuur van de recensie aan. Deze driedeling is dan ook de basis voor het bouwplan van een recensie.

Zo'n driedeling hoeft natuurlijk niet in de uiteindelijke recensie gehandhaafd te blijven. De drie onderdelen zijn soms heel goed in elkaar te schuiven of te verwisselen. De driedeling maakt het vooral gemakkelijk om een duidelijke startpositie bij het schrijven te kunnen innemen.

Het maken en invullen van een bouwplan houdt in, dat u een schematisch overzicht maakt van de structuur en inhoud van de recensie. U werkt dus niet met alinea's of uitgebreide zinnen, maar met korte zinnen en kernwoorden.

OPGAVE

Lees nu het volgende verhaal van Simon Carmiggelt. Het verhaal komt uit diens boek *Haasje over*, dat in 1957 bij De Arbeiderspers verscheen (het is later ook nog in een bundeling van enkele verhalenbundels van Carmiggelt terechtgekomen). Geef op basis van de driedeling: beschrijving, interpretatie en evaluatie aan, wat er over dit verhaal opgenomen kan worden in een recensie-bouwplan. (Een voorstel tot uitwerking is in bijlage opgenomen.)

Een beetje

Gisteren was ik bij Hidde. Hij is letterkundige en woont in een woud.

Aangezien zijn vrouw veel geld heeft, hoeft hij niet te schrijven en ligt al veertien jaar op apegapen van een veelbelovend debuut. Hij broeit op de roman, waar het allemaal in zal staan en heeft iets van een mus, die een struisvogel wil leggen. Soms lees je in literaire kronieken: 'Nu Hidde Ballinga zwijgt...' Zo komt hij toch nog eens in de krant.

'En, hoe staat het in Amsterdam?' vroeg hij bitter in zijn serre. Hij krijgt een beetje het uiterlijk van een Tsjechow-zonderling, met een te vroeg gedoopte vlam, die nu moedeloos zijn walmend pitje uitzit.

'Och, gewoon...' zei ik, naar buiten starend. De bomen stonden om het huis als een leger, dat zich verveelt.

'Ze roddelen zeker zwaar over me, he?' opperde hij.

Niemand praat ooit over hem, maar je woont niet straffeloos in een woud, want afstand kweekt muisjes.

'Nou nee, roddelen - néé...' sprak ik.

Je hoorde een deur opengaan en de hond holde binnen, een jonge herder, ruim in het vel en glanzend van dartele voornemens. Hier in de serre, onder een mooi portret van Couperus - door zijn lieve dingen omringd, delicaat aan een geparfumeerd bureau gezeten - liepen ze spoedig dood.

De hond rook even aan me, wilde naar zijn baas, zag ervan af en ging liggen.

'Maar ze zullen toch wel vragen, waar blijft hij nou met zijn roman?' zeurde Hidde.

'Hij heeft iets in zijn bek', zei ik.

'Wie?' vroeg hij.

'De hond'.

Hij keek even, verveeld.

'O, een hagedisje', sprak hij. 'Die vangt hij regelmatig in het bos...'

Hij ging rechtop staan, rekte zich en keek naar buiten.

'He, een poosje Amsterdam', sprak hij, met een welkustige genotstrilling in zijn stem. 'En dan alle kroegen af... Trouwens, een goed gesprek... je mist het zo, hier. En het tonéél... Jij gaat zeker wel vaak?'

'Nou', zei ik maar.

De hond had het hagedisje uitgespuwd en duwde nu met zijn poot tegen het lange, dode lijfje, dat in een pathetische kramphouding ruggelings op de mat lag. Omdat het stil werd in de serre vroeg ik: 'Schrijf je nou véél?'

'Ja, maar ik verscheur het meestal weer', zei hij. 'Ach, wat moet je zeggen in zo'n wereld...?'

Hij wees naar buiten, maar zijn bomen leken me schuldeloos. Ze stonden maar te zwijgen, op post gezet door een generaal die hen daarna vergat. Wel kreeg je het idee dat ze er op een dag genoeg van konden krijgen en dan binnen zouden marcheren, Hidde vertrappend, met al zijn bibelots en zijn ongeboren proza.

'De situatie van de mens, zie je...' hernam hij. 'De situatie van de mens...'

'Hier is de koffie', riep zijn vrouw, met het blad binnentredend. Hidde zweeg ontgoocheld. De hond was weggelopen en had de hagedis op de mat achtergelaten, als afgedankt speelgoed. Voorzichtig hoorde ik de vrouw vragen: 'Je wou toch koffie?'

'Ja - waarom?'

'Nou, je kijkt zo...'

Geërgerd sprak Hidde: 'Och ik was even iets aan het uitleggen.'

'Sorry hoor, dat wist ik echt niet. En omdat jullie koffie wou'n.'

Op de mat gebeurde opeens een wonder. De hagedis begon langzaam te bewegen. In de hondebek had hij zich doodgehouden, maar nu de kust weer veilig was, draaide hij zich op zijn pootjes, keek gis om zich heen en vluchtte snel onder de kast.

'Je hoeft je niet te verontschuldigen', sprak Hidde. 'Ik legde iets uit over mijn werk. Maar 't is nooit belangrijk wat ik uitleg over mijn werk. Wil je suiker en melk?'

'Een beetje', zei ik.

Toch geloof ik, na die hagedis, dat er hoop is voor Hidde.

Een béétje.

Bron: Simon Carmiggelt, 'Een beetje', in: *Haasje over*. Amsterdam, De Arbeiderspers, 1957.

OPENING

Wanneer we recensies analyseren, zien we dat niet altijd alle zinnen ervan beschrijvend, interpreterend of evaluerend zijn. Sommige zinnen kunnen speciaal bedoeld zijn om de aandacht van de lezer te trekken. Het is logisch dat zulke zinnen vooral aan het begin van de recensie staan. Lezers besluiten na het lezen van de inleiding meestal of ze wel of niet verder zullen lezen.

Eén van de hoofdpunten waarop u bij het schrijven van een inleiding moet letten - de inleiding moet passen bij het teksttype - gaan we hier nader bekijken.

Voor een recensie zijn in elk geval de volgende inleidingen passend.

1. Een inhoudelijke opening waarin direct het wie en wat/waarover (en eventueel het waar en wanneer) zijn verwerkt.

Een warme Rug van Vonne van der Meer is het verhaal van een jonge vrouw die terugkijkt op een schokkende liefdeservaring uit haar jeugd.
Bron: *Drentse en Asser Courant*, 6 juni 1987

Zo'n opening wordt echter vaak als clichématig ervaren. Er gaat over het algemeen geen sterke leesprikkels van uit.

2. Een pakkend citaat uit het te bespreken werk.

Als je dan werkelijk zo benieuwd bent, dan wil je natuurlijk in de eerste plaats weten waar ik geboren ben, wat ik zoal in mijn jeugd uitgespuugd heb, waar mijn ouders vandaan kwamen en wat ze uitvoerden voor ze met mij opgescheept werden, en ga zo maar door, maar om je de waarheid te zeggen voel ik daar niets voor. Ten eerste omdat het me geen sikkepit interesseert, en ten tweede omdat mijn ouwelui een rolberoerte zouden krijgen als ik iets persoonlijks over ze vertelde.

Dit zijn - vertaald - de openingszinnen uit *The catcher in the rye* van J.D. Salinger.

Recensenten die hun recensie met een

citaat uit het te bespreken werk willen beginnen, moeten kunnen beoordelen of veel lezers het gekozen citaat inderdaad als pakkend zullen ervaren.

3. Een filosofisch begin, veelal naar aanleiding van het thema van het werk. Het boek **Geboren zijn is ongemak** van de Roemeens-Franse schrijver Cioran zou bijvoorbeeld als volgt ingeleid kunnen worden.

Het verlangen om het leven niet te hoeven leven, sterker nog, het verlangen om er nooit geweest te zijn, levert eigenlijk per definitie zwaarmoedig stemmende literatuur op. De schrijver sleurt de lezers mee in zijn of haar lijden. In het gunstigste geval blijft het lijden van de lezers beperkt tot medelijden. Het is vreemd te merken dat de schrijver Cioran, die wat somberheid betreft onmogelijk overtroffen kan worden, niet zelden een lach of glimlach op het gezicht van de lezers weet te toveren.

4. Een anekdotisch begin, waarin de recensent een gebeurtenis of bijzonder gegeven opdist dat verband houdt met het werk dat gerecenseerd wordt of met de schrijver ervan.

Tijdens de eerste uitzending van het t.v.-programma Van Boeken Bezeten lukte het Maarten 't Hart nog net om tussen de veelvuldige interrupties, vragen, opmerkingen en interventies van de gespreksleider Martin Ros in, zijn mening te geven over de relatie tussen gewone (en dus literaire) romans en misdaadromans. Volgens 't Hart (...).

Bron: NRC Handelsblad, 11 februari 1983, recensie over de roman De Kroongetuige van Maarten 't Hart

5. Een evaluatief begin. De recensent geeft meteen al een (deel van het) waarde-oordeel.

Anders dan anders, dacht ik bij het doorbladeren van de verhalenbundel van Geert van der Kolk, en bij het lezen: heel anders dan anders. Bron: NRC Handelsblad, 5 augustus 1988

6. Een plaatsbepalende opening. De eerste zinnen van de recensie worden gebruikt voor een plaatsbepaling van het te bespreken werk ten opzichte van het overige oeuvre van de schrijver of ten opzichte van een literaire stroming.

Nadat hij met De goudwaterbron (1986) een relatief lange periode van literair stilzwijgen had verbroken en intens aan een come-back in onze letteren had gewerkt, publiceerde Hugo Raes (...) twee jaar later een nieuwe roman, De Strik. Onderwerp, toon en stijl klinken van meet af aan erg vertrouwd en de lezer zal het zeker niet moeilijk hebben de stem te herkennen van een schrijver die in de jaren zestig naam en faam verwierf met romans als De vadsige koningen (1961) en Een faun met kille horentjes (1966). Bron: Ons Erfdeel, 1988, nr. 4, over de roman De Strik van Hugo Raes

Natuurlijk zijn er ook andere dan bovenstaande inleidingen denkbaar. Misschien moeten we juist schrijven, dat elke recensent steeds weer moet zoeken naar een inleiding die de lezers zal aanspreken, zonder daarin te overdrijven.

OPGAVE

Schrijf een recensie-opening op basis van het verhaal 'Een beetje' van Simon Carmiggelt. Kies voor een van de gegeven openingsvormen of bedenk er zelf een. Uw inleiding moet uit minimaal drie zinnen bestaan.

AFSLUITING

De slotzinnen van een recensie bepalen vaak de indruk die een recensie bij de lezers achterlaat. Er zijn zeer uiteenlopende mogelijkheden om een recensie te besluiten. De meest gebruikelijke is het

geven van een kernachtig waarde-oordeel. Hieronder volgen ter illustratie vijf slotzinnen van recensies die allemaal op 5 augustus 1988 in een dagblad verschenen.

'Wie op de hoogte wil zijn van de moderne Nederlandse poëzie, kan om dit boek niet heen.' (de Volkskrant)

'Goede dichters beginnen vrijwel altijd meteen voor zichzelf, zonder literaire compagnons, en zo is het bij Elma van Haren ook.' (de Volkskrant)

"Als uitgeverij Conserve nu ook nog een corrector voor zelffouten ('et was' in plaats van 'het was'; 'en zijn zij' in plaats van 'op zijn zij') en een editor voor stijlfouten in de inleiding ('De vertaling van Latijnse zinnen evenals uitleg van andere concrete toespelingen op toenmalige gebruiken en voorschriften, waartegen ook Klik-

spaan heeft geprotesteerd, zijn in de toelichting verwerkt') aangenomen had, zou men werkelijk kunnen juichen." (NRC Handelsblad)

"Wie dieper in de realiteit van Natalia Ginzburg wil doordringen, kan in de aanschaf van dit boek een aangename verplichting zien." (NRC Handelsblad)

"Wie zo'n verhaal kan schrijven, wekt grote verwachtingen voor de toekomst." (NRC Handelsblad)

OPGAVE

Schrijf een recensie-afsluiting op basis van het verhaal 'Een beetje' van Simon Carmiggelt. Uiteraard moet een afsluiting logisch aansluiten bij het middenstuk van een tekst. Dat middenstuk hebt u niet hoeven schrijven, zodat u daarop nu ook niet kunt inspelen. U moet deze opdracht dan ook meer zien als het bedenken van een mogelijk geschikte afsluiting voor een recensie van Carmiggelts verhaal. Uw afsluiting moet minimaal uit drie zinnen bestaan.

Als we de verschillende onderdelen die in deze paragraaf aan de orde zijn geweest, nog eens op een rijtje zetten, rolt daar een even simpel als handzaam bouwplan uit voor het schrijven van recensies. Een recensie heeft als hoofddelen: beschrijving, interpretatie en evaluatie, en deze drie delen moeten worden ingebed tussen een pakkende inleiding en een kernachtige afsluiting. In het bouwplan zijn deze onderdelen duidelijk onderscheiden; in de tekst zijn overgangen meestal vloeiend.

Vragenlijst

Aan de hand van de volgende vragenlijst kunt u via een eenvoudig 'ja', 'nee' of een iets ruimer antwoord een eerste oordeel geven over de tekstkwaliteit van eigen recensies en van recensies van anderen. Die vragenlijst ziet er als volgt uit:

De structuur van de recensie

1. Is er een duidelijke inleiding?
2. Is er een beschrijvend gedeelte?
3. Is er een interpreterend gedeelte?
4. Is er een evaluatief gedeelte?

5. Is er een duidelijke afsluiting?
6. Zijn de vijf recensie-onderdelen intern goed gestructureerd?
7. Zijn de vijf recensie-onderdelen ten opzichte van elkaar goed gestructureerd?

De toonzetting van de recensie (werd niet in dit artikel voorgesteld)

1. Is de stijl persoonlijk?
2. Is de woordkeuze en de zinsbouw gepast?
3. Is de woordkeuze en de zinsbouw aantrekkelijk?
4. Is de inleiding passend?
5. Is de afsluiting kernachtig?
6. Zijn de woordkeuze en de zinsbouw in de recensie begrijpelijk?
7. Is de houding van de recensent onbevooroordeeld?
8. Is het gegeven waarde-oordeel goed verduidelijkt?

Open Universiteit
Postbus 2960
NL - 6401 DL Heerlen

Bibliografie

Over de talige kant van een recensies schrijven is bijzonder weinig literatuur voorhanden. Op de Rijksuniversiteit van Gent is een licentiaatsverhandeling geschreven over de recensie, waarin die talige kant een van de aandachtspunten is. De verhandeling heet: **De tekstsoort 'recensie'. Een linguïstische en stilistische beschrijving** (1986). De auteur is P.F.A. Debrabandere. Op basis van zijn verhandeling heeft Debrabandere twee artikelen gepubliceerd. Een ervan verscheen in de reeks **Studia Germanica Gandensia**, deel 15 (1988), aspecten van tekstwetenschappelijk onderzoek, met als titel: "Een structurele analyse van de tekstsoort 'recensie'". Het andere artikel is in het najaar van '88 verschenen in het tijdschrift **Spiegel Historiael** van de Bond van Gentse Germanisten, onder de titel: "Een stilistische beschrijving van de tekstsoort 'recensie'".

In **A guide to Literary Criticism and Research** van Stevens en Stewart (New York, Holt, Rinehart, Winston, 1987) is een hoofdstuk gewijd aan de opbouw en woordkeuze van literaire kritieken. Het accent ligt daarbij op het essay en niet op de recensie, maar het hoofdstuk heeft ook wel enige waarde voor de recensieschrijver.

Over de inhoudelijke kant van recenseren is wel veel geschreven. Een geschikt basisboek is **Inleiding in de literatuurwetenschap** van Van Luxemburg, Bal en Weststeijn (Muiderberg, Coutinho, 1982). Hierop sluit het boek **Over literatuur** van dezelfde auteurs goed aan (Muiderberg, Coutinho, 1987). In **Leven in letters 1. Theorie en geschiedenis van de literatuur** (cursusteam Puck Rolff en anderen, Heerlen, Open Universiteit, 1987) wordt in de eerste leereenheid aandacht besteed aan literaire kritiek, literaturopvattingen en waarde-oordelen.

In **Argument en tegenargument; een inleiding in de analyse en beoordeling van betogende teksten**, geschreven door Schellens en Verhoeven (Leiden, Martinus Nijhoff, 1988), vindt u een hoofdstuk over argumentatie in de literatuur- en kunstkritiek.

Over de interpretatie in de literatuurkritiek zijn enkele lezenswaardige artikelen bijeengebracht in de bundel **Lezen en interpreteren** onder redactie van Van der Starre en anderen (Muiderberg, Coutinho, 1979). Wie zich op de hoogte wil stellen van meningsverschillen tussen recensenten en recensielezers over de vraag wat recensies zouden moeten inhouden, kan zijn hart ophalen met twee nummers van het tijdschrift **Bzzzle-tin** (nr. 100, november 1982, en nr. 102, januari 1983); **Dood aan de grutters** van Gerrit Komrij (Amsterdam, Aarts, 1978); de lezing over kunstkritiek die Gerrit Komrij op 21 september 1982 in De Balie in Amsterdam hield, onder de titel 'De brandende kwestie' (de lezing werd afgedrukt in **Vrij Nederland** van 2 oktober 1982); **De regels van de smaak; aspecten van literatuurkritiek** door Robert Anker en anderen (Amsterdam, Nijsen, 1985); **Liefde voor de Letteren; een pleidooi voor literatuurkritiek met persoonlijkheid** door Paul Aalbers (Amsterdam, Tabula, 1986); en de referaten die gehouden werden op het internationaal forum van kunstcritici op 27 mei 1988 in het RAI-congrescentrum in Amsterdam (die referaten zijn opgenomen in het tijdschrift **Museumjournaal**, 1988, nr. 3), met als titel: 'Schrijven zij als mandarijnen'.

Bijlage

De onderstaande uitwerking is voor de duidelijkheid wat uitgebreider dan gebruikelijk is bij een schematisch bouwplan.

Beschrijving

Het verhaal 'Een beetje' is geschreven door Simon Carmiggelt. Het is opgenomen in de bundel *Haasje over*, die in 1957 bij De Arbeiderspers verscheen. Het verhaal gaat over een man, Hidde Ballinga, die ooit een boek gepubliceerd heeft, maar er daarna niet meer in geslaagd is nog iets op papier te krijgen. Hij leeft nu teruggetrokken en verbit-terd op een afgelegen plaats, waar hij bezocht wordt door de ik-figuur van het verhaal. De ik-figuur ontleent aan een voorval met een doodgewaande hagedis die plotseling wegsneelt, nog hoop voor een wederopstanding van Hidde.

Interpretatie

Het verhaal gaat om het verschijnsel dat mensen zichzelf zodanig beschermen dat ze een gevangene van zichzelf worden; daarnaast gaat het ook om de hoop die er in feite voor iedereen is om zich uit die gevangenschap te bevrijden.

De genoemde thema's worden aangegeven, ondersteund en verdiept door:

1. de opbouw van het verhaal

Er zijn twee aparte verhaallijnen (Hidde + ik-figuur/hagedis + hond) die aan het slot functioneel met elkaar verbonden worden.

2. de ruimtebeschrijving

Het verhaal speelt zich af in een serre die omringd is door bomen. Die bomen, die worden voorgesteld als een leger dat de serre omsingelt, versterken Hiddes gevangenschap.

3. de sfeertekening

Niet alleen de ruimte is een sfeerbepaler, ook andere elementen zijn dat. Het portret van Couperus bijvoorbeeld, en ook de hagedis, de hond en het gedoe rondom de koffie. Er zit iets onheilsPELLENDS in, maar ook moedeloosheid en ontgoocheling.

4. de karaktersketching

Hidde wordt een Tsjechow-zonderling genoemd, met een te vroeg gedoofde vlam die nu moedeloos zijn walmend pitje uitzit. Hidde is niet de vrolijkste meer ('vroeg hij bitter', 'zeurde Hidde'). Hij heeft het gevoel niet op de plaats te zijn waar het allemaal gebeurt (Amsterdam). Als hij over Amsterdam spreekt, leeft hij op ('een wellustige genotstrilling in zijn stem'). Zo gauw het gesprek niet meer over Amsterdam gaat, is elk enthousiasme verdwenen ('Ach, wat moet je zeggen', 'Hidde zweeg ontgoocheld', 'Geërgerd sprak Hidde', 'Och, ik was even iets...').

5. het taalgebruik

In het verhaal zitten veel onuitgesproken gedachten (weergegeven door 'och/ach' en vooral door drie puntjes), waarmee de sfeer van ontgoocheling en moedeloosheid benadrukt wordt.

6. bijzondere betekenis van namen en woorden

Hidde kan in verband worden gebracht met het Engelse 'to hide', dat 'verbergen' betekent. In 'Ballinga' zit het woord 'balling'. En 'serre' kan verwijzen naar het Franse 'serrer' dat onder andere de betekenis 'opbergen, wegbergen' heeft; maar deze laatste uitleg doet enigszins gezocht aan.

7. motieven

Motieven zijn: de bomen, de serre, het woud (opgesloten zitten); de woorden 'een beetje' (hoop) en 'Amsterdam' (leven). De hagedis kan als symbool voor hoop en leven gezien worden.

Evaluatie

Het is een bijzonder compact verhaal met een zeer rijke inhoud. De verteltrant is echter steeds heel ongedwongen, waardoor die rijke inhoud pas bij een nadere analyse naar boven komt. Het herkenbare thema krijgt een verrassend perspectief doordat de twee verhaallijnen aan het slot van het verhaal functioneel met elkaar verbonden worden.